

Samtidig med disse indre stridigheder stod den franske reformerte kirke midt i en ydre kamp mod statsmagten. Væbnet modstand måtte blive løsningen, men væbnet modstand var behæftet med store ideologiske og praktiske problemer. Om Genève's rolle ved løsningen af disse handler resten af bogen.

I dette afsnit kommer forfatterens evne til ikke at lade sig beherske af sine kilder og de spørgsmål, han stiller til dem, på en hård prøve. Er det overhovedet muligt at udskille Genève's rolle som enkeltstående faktor i dette komplicerede stykke historie? Der er ingen tvivl om, at Kingdon ved sin emneafgrænsning og ved fortrinsvis at hente sine kilder fra pastorforsamlingens arkiv og Bezas korrespondence kommer til at give et forenklet billede af den specielle franske situation, hvori Genève øvede sin påvirkning. De adelige huguenotters interesser og indflydelse, bl.a. Colignys virksomhed ved hoffet, den franske regerings politik, de sociale modsætninger i samfundet og ikke mindst inden for den reformerte bevægelse, ønskerne om et større lokalt selvstyre over for regeringens bestræbelser på at centralisere – det er sider af sagen, som »det ideologiske centers« indflydelse må ses i sammenhæng med.

Ved Bartholomæus-massakren i 1572 er der det paradoksale, at den foruden at være et frygteligt slag mod den franske protestantisme også løste bevægelsens problemer. Den ramte menighederne i og omkring Paris hårdest, og det var her, Morély havde sine fleste tilhængere. Den calvinske kirkes enhed blev aldrig mere alvorligt truet af noget »congregationalistisk« parti i Frankrig. Den franske kirke fik efter massakren mange nye ledere, for et stort antal af især de adelige var blevet dræbt. De nye, i mange tilfælde borgerlige, var ikke tyngt af forestillinger om, at det burde være prinserne af blodet og andre af det etablerede samfunds højadelige støtter, der førte an i oprør mod en ugudelig statsmagt, og der var ikke længer brug for illusionen om, at oprør skulle tjene til at befri en vildført konge for onde rådgivere. Da Beza og hans hjælpere således omsider havde fået fuld kontrol over den franske kirke, var det en kirke, der for bestandig var dømt til at spille en underordnet rolle i sit fædreland, mens den reformerte bevægelse ved samme tid havde vældig fremgang i lande, hvor Genève aldrig havde gjort sig så stor umage: Skotland, Nederlandene. Forfatterens brug af ordet konsolidering i bogens titel kan opfattes som dyb, men sikkert utilsigtet ironi.

Sådan er i korthed Kingdons opfattelse, og heri er der ikke meget nyt. Det interessante ved fremstillingen er de mange detaljer, som især udbygger kendskabet til udviklingen af den ideologi, der blev til i vekselvirkning med de franske protestanternes bitre oplevelser i disse år.

ALEX WITTENDORFF

WŁADYSŁAW CZAPLIŃSKI & JÓZEF DLUGOSZ: *Podróż młodego magnata do szkół. Studium z dziejów kultury XVI i XVII w.* (En ung magnats skolerejse. En kulturhistorisk studie fra 15- og 1600-tallet). Warszawa, PWN, 1969. 241 s. 1 ill. + 1 genealogisk tavle. 30 złoty (§ 2.15).

Takket være et heldigt fund i Sanguszko-familiens arkiv i Kraków har professor Czapliński og hans elev kunnet udgive en regnskabsbog for Stanisław Lubomirski (1583–1649) dækkende hans rejse til og ophold i München fra nytår 1595 til maj

1597, hvor tilbagerejsen til Kraków påbegyndtes. Regnskabsbogen er ført af en vis Jan Gębczyński, der havde det daglige opsyn med den unge Stanisław og hans rejse- og studiekammerat, Mstowski. Den dækker henrejsen over Praha og opholdet i München med de faste udgifter til de forskellige værter og giver et indblik i skoletilværelsen på jesuiterkollegiet, den ærefulde optagelse i Marie-kongregationen, traktering af besøgende jesuiterfædre og har en hyppigt tilbagevendende lille udgift til drengen, der skrev tyske »argumenter«; bogindkøbene specificeres. Også Stanisław's ikke-boglige uddannelse sørgedes der for, ved rideundervisning (der købtes en hest og antoges en speciel »kawalkator«), ved forskellige udflugter og valfarter samt selskabelighed. Således havde man 12. marts 1596 besøg af en »fornem«, desværre unavngiven svensker samt nogle bekendte fra det bayerske hof. De samlede udgifter blev 4921 polske gylden (złoty), d.v.s. ca. 4100 daler, en ganske betragtelig sum. Deraf blev henved 60 % brugt til bolig og ernæring, medens godt 25 % blev brugt til påklædning. Beløbet er ca. 50 % højere end tilsvarende danske udgifter; den gennemsnitlige årlige bekostning ved adelens studier i udlandet var nemlig iflg. Svend Aage Hansens udregninger (Adelsvældens grundlag, 1964, s. 126) ca. 1100 rigsdaler.

Udgiverne har forsynet regnskabet med en udførlig kulturhistorisk indledning, hvor vi bl.a. får præsenteret familien Lubomirski. Faderen Sebastian (o. 1545–1613), der havde studeret i Leipzig, lagde grundlaget for den store velstand ved hensynsløst at udnytte forpagtede saltminer i Wieliczka og Bochnia, ja, han grundlagde ovenikøbet en privat saltmine, som kongen derefter måtte frakøbe ham. Samtidig forøgede han kraftigt sine landbesiddelser, og han opnåede 1595 en kejserlig grevetitel. De store indkomster gjorde Sebastian Lubomirski til en mand, som selv kongen, Sigismund III, søgte at stå sig godt med.

Stanisław fortsatte i faderens spor. På et tidspunkt havde han, efter eget udsagn, årlige indtægter på 600.000 polske złoty, og vægten af hans sølvstøjtøj opgjordes 1642 til 500 kg. Han fik høje militære og civile embeder og var i sine senere år, hvor han omgivet af et stort hof mest holdt sig hjemme i Wiśnicz, den ledende magnat i Sydvest-Polen.

De to udgivere har med stor omhu kommenteret regnskabet, der i øvrigt også typografisk fremtræder smukt.

JØRGEN STEEN JENSEN

PIERRE JEANNIN: L'Europe du Nord-Ouest et du Nord aux XVIIe et XVIIIe siècles. Nouvelle Clio T. 34. Paris, Presses universitaires de France, 1969. 420 s. 28 F.

I serien Nouvelle Clio er udkommet et bind, som i særlig grad fortjener opmærksomhed, idet det dækker Skandinavien, England og Nederlandene i det 17. og 18. årh. Forfatteren, Pierre Jeannin, er Directeur d'études ved l'École Pratique des Hautes Études; af hans tidligere arbejder er der grund til at nævne den dybtgående undersøgelse af Øresundstoldregnskaberne og deres udnyttelse (Revue Historique 1964).

Som i seriens andre bind indledes bogen med to bibliografiske afsnit: »Les sources et les instruments de travail« samt »les travaux«. Begge er naturligvis stærkt selektive, men er alligevel af meget høj kvalitet med rammende, kort-